

Halang

by Jenifer Nara

Wa'y puas ang pagpangulitawo ni Angelito kaniya. Sayo pa gani sa buntag, motagbo na kini sa tabay kun magkalos siya'g tubig nga pangluto ug pang-inom. Tabangan siya pagbitbit sa duha ka galon nga gisudlan ug tubig. Bisan unsa na lang pod nga pagkaon ang idalit niya ngadto ka Mariana – kundili linung-ag nga saging hinog, bingka o putong balanghoy nga giluto sa iyang Nay Asyon. Magsangkiig kining magpas-an ug ugang palwa sa lubi aron may masugnod ang inahan ni Mariana paglata sa pal-ak sa gabing panglawog sa baboy.

“Haskang buotana ba gyud ining bataa!” maoy tuaw sa iyang Tay Julio. “Mao ni ako'ng gusto mahimong masamong, Mariana.” Dako kaayo iyang bungisngis, mobuliskad iyang mga ngabil, ug nagbandera ang lagum uyamot niyang mga lagos gikapyotan sa nagda'g na nga buak-buak niyang mga ngipon. Ug molingkod sa lantay dayung tungab sa Kulafu nga gihatag ni Angelito.

Mao to'ng 16 anyos pa lang gani siya, miuyon na ang iyang Tay Julio nga mag-ipon sila ni Angelito kay di pa man sila makasal. Didto sila manimuyo sa payag nga nahimutang sa tunga-tunga sa kamaisan ni Lolo Bador. Si Angelito maoy modaro sa kamaisan kun hapit na ang tingpugas. Samtang siya magsud-ong sa iyang bana sa bintana sa payag kamulong paminaw sa mga programa sa DYHP. Maoy iyang kalingawan ang karaang radyo nga hinatag sa iyang Tay Julio. Human ug trabaho sa uma, maghikay si Angelito sa ilang paniudto ni Mariana. Lami kaayo siya moluto ug bas-oy nga paresan dayun ug sinugbang bulad lawlaw.

Panahon sa tingsanggi, mangadlawon ug mata si Angelito aron daghan ang iyang makuhang mais. Bisan di gusto ni Angelitong mahago ang mabdos niyang asawa, motabang gyud si Mariana sa pagbulad ug paglubo sa ilang bahin nga mais aron ibaligya pangpalit ug bugas humay. Kun walay darohon, mosaybit si Angelito'g pangopras sa kalubihan sa ilang kapitana. Ug kun may igo-igo silang sapi, motugbong sila sa lungsod aron mamalit ug panud-an. Dili gyud sab malimtan ni Angelito ang pagpalit ug ayskrem nga tiling-tiling pinaresan ug puto maya alang nilang duha ni Mariana.

Sa misunod nga mga bulan, nanganak na si Mariana sa ilang kamaguwangang lalaki – si Mio. Hinangup kaayo si Angelito sa iyang anak lalaki. Nakita ni Mariana nga ganahan kaayo'g anak ang batan-on pa sab niyang bana nga 17 anyos pa lang niatong tungora. Gikalipay kini niya. Nagsunod ang tulo ka tuig human matawo ilang unang anak, nakaanak na pod sila ug duha ka babaye. Ang una si Mayet ug ang ikaduha si Gerlyn. Sundanon man diay kaayo si Mariana. Naliwat gyud siya sa iyang Nay Emang. Si Mariana ang ika-siyam sa pulo niini ka anak.

Haskang lipaya sa ilang mga silingan kay gibusangan ang tindahan ni Nang Tonya ug bidyokehan. Kada hapon mga alas kuwatro, magtapok na dayun ang mga tawo kay gusto mokanta. Mohulog lang ug singko pesos sa makina, mopindot sa remot aron pagpili sa numero nga kantahon. Galanog-lanog ang tingog sa nagkanta nga nibulag sa sonata. Nanaghan pod ang mga kalalakin-an nga magpustaanay sa hantak samtang maminaw sa gasiyaok didto sa bidyoke.

Isip pagpahulay sa tibook buntag nga trabaho sa uma, mosuroy si Angelito sa tindahan ni Nang Tonya. Sukad nga mibibo pag-ayo iyang tindahan, halos matag hapon na sab nga dili na makita ni Mariana si Angelito nga maglampas-lampas sa sagboton nilang palibot, o magbugha ug kahoy nga pang-sugnod, o kaha makighagwa-hagwa sa ilang mga nagpusot-pusot nga mga anak. Kay mao ra ma'y kasikas sa ilang palibot ang lanog nga tingog sa bidyoke, usahay madunggan niya ang nagkayungit nga pag-awit ni Angelito. Sa sinugdan, maora'g mahimuot pa siya'g paminaw sa kanta ni Angelito. Maoy iyang kinaham nga awiton ang tats bay tats. Usahay maka kindak-kindak pod si Mariana dayung labyog-labyog sa duyan o kaha pikpik sa iyang anak nga natulog sa iyang tapad samtang gaduyan sa isa pa.

Apan sa nanglabay ka mga adlaw, nasuta ni Mariana nga nabuang na pod diay si Angelito sa hantak ug mag-inom pa gyud siya kauban sa iyang mga kaduwa kun magdaug na. Mouli kining nagsusapinday ug nagkanguhal dayung pangayo ug panihapon. Ug kung way maikahatag si Mariana masuko kini ug tawgon siyang tapolan, way pulos nga pagka-asawa.

“Nagyaka ka ra man tibuok adlaw uy! Asa na man diay tong akong gihatag ganinang buntag nga singkwenta pisos! Wa gyud ka nakahuna-huna ug lung-ag bayhana ka?” maoy singhag ni Angelito.

“Ako man to'ng gipalitan ug sabon kay daghan akong labhonon mga hinuboan sa mga bata. Nagpalit pod ko'g bugas lugawon kay gigutom na imo mga anak. Ginamos ra gani among gisud-an kay di gyud mapaigo ang kwarta.” Pangatarongan ni Mariana.

“Ah di gyud! Di pod ka makabalo mangita ug diskarte! Gasalig ra man gyud ka nako uy! Sige ra ko'g palamon ninyo! Gasulod na lang gani ko'g hantak iyawat na lang makadaug ko.” Pamoyboy nga tubag niini.

Nasakitan si Mariana sa bag-ong gipakitang kinaiya ni Angelito. Tinuod, may pagka sapoton siya pero dili sama niana ang iyang mga pinulongan kun masuko man ugaling siya ka Mariana. Dugang pa niana, nagpadayun ang kausaban ni Angelito. Mahilig na kini'g suroy matag hapon, magsugal ug mosayaw-sayaw sa tugtog sa bidyoke. Labina nga may mga dalaga kuno nga magtapok sa bidyokehan. Ug kung mouli kini mohatag man tuod sa daug niya sa hantak apan may pakapin pang estorya nga lagi tapolan siyang pagka-asawa, di makabalo mo-ayuda sa iyang pagpaningkamot. Maglisod na man gani kaayo si Mariana sa pagbadyet sa kwarta nga itunol ngadto kaniya, pangitaan pa siya kun asa nagasto ang salapi nga gihatag niya. Ug kung sukmatan niya kini sa iyang gipakitang kabag-ohan, singhag ug pamoyboy ang dangatan ni Mariana.

Naglibog si Mariana kun unsaon niya pag-ayuda ang iyang bana sa pagpanginabuhi. Gagmay pa ang tulo niya ka mga anak. Si Mio kwatro anyos pa, si Mayet dos anyos, ug si Gerlyn usa pa ka tuig. Apan nakahukom na lang siya nga mokayod aron di na maghangad kang Angelito kay halang kaayo ang iyang mga pulong. Buot man niyang pasabton si Angelito nga nagkadipo-dipo pod siya sa mga buhaton sa panimalay ug pag-atiman sa mga bata apan daw bungol sa iyang mga pulong ang lalaki.

“Bwisit ni nga kinabuhi! Naka-asawa tag babaye’ng gayaka lang tibuok adlaw. Linutoan wa’y lami!” Mao’y iyawyaw niya sa panahong gutom ug hubog nga mouli. Igo lang si Mariana sa paghilak. Nag-ulbo na iyang kasingkasing sa mga pulong nga buot molupad sa iyang galamhan ug mosukmat sa mga binuhatan ni Angelito apan kutob ra kini sa tumoy sa iyang dila, nag-ung-ong sa gaungot niyang baba. Maglumba na dayun pagpangambak ang dagkong lusok sa iyang mga luha subay sa kanhi lamurok niyang mga aping.

Iyang gihangyo iyang Nay Emang nga mao sa’y mo-atiman sa iyang duha ka gagmay’ng bata samtang manguha siya ug sihi sa katunggan aron ibaligya. Iyang ubanon si Mio aron may makatabang niya ug pamunit ug aron sab dili siya laayon. Baho ug itom ang lapok sa katunggan apan daghan ang iyang makuha nga sihi. Dili lang pod hinuon niya mahimong daghanon pagdala kay bug-at kaayo ang sihi. Igo lang nga mapuno niya ug ni Mio ang giputol nga plastik nga galon. Isuroy niya kini sa mga silingan. Tag singko ang isa ka punong kaltik. Makapalit tuod siya ug bugas. Maayo na lang na libre ilang panud-an kay dunay sihi nga mahabilin. Sabawon niya kini butangan sa linukot nga tanglad aron makasulbad sa ilang panihapon.

Kun ting-ani na sa humay o tingsanggi ba kaha sa mais o tingpamupo sa monggos, dili gyud sipyatong ni Mariana nga mo-apil aron may makaon sila. Iyang kauban ang anak nga si Mio nga maoy motabang niya. Gikalipay gyud ni Mariana nga anaa si Mio bisan ug linghod pa kaayo ug hunahuna apan niunong gyud niya. Sa hunahuna ni Mariana, bahala’g naputos na siya sa mga labhag ug dapaw, nanimaho na siyang adlaw, nagkarong na ang iyang buhok, wa’y kuydawo. Ang importante di mapasmo iyang mga anak.

Wa na maglaom si Mariana kang Angelito kay gawas nga tagsa na lang kini mohatag ug sapi alang sa ilang panginahanglanon, mamoyboy pa gyud, ilabina’g wa siya makauyon sa pagkaon inig ukab sa kaldero. Sige lang ug kahubog ug sapoton labaw pa kun pildido sa hantak.

Nibusikad ang kasilag ni Mariana sa kaniadto kugihan ug mapinanggaon niyang bana. Sa hilom, nangandoy siyang mamatay na lang unta si Angelito kay sakit na kaayo ang mga pulong nga iyang buhian ngadto kang Mariana. Ug unsa pa’y pulos niini nga maora’g sakit man sa iyang buot ang mobuhi sa iyang pamilya? Mga hunahunang gatuyok-tuyok sa iyang galamhan. Bisangani sa pagduol kang Angelito, nawad-an na ug gana si Mariana kay baho na kini ug gininhawa, sama kabaho sa mga pulong manggawas gikan sa iyang kasingkasing.

Tungod tingali sa kanunay nga paghubog-hubog ni Angelito daw gidungog ang pangandoy ni Mariana. Nagsugod ang iyang sakit sa gamay nga ubo-ubo ug hilanat hangtod nga magsunod-sunod siya’g takig ug nagluwa’g dugo. Nalisang sab si Mariana sa gidangatan ni Angelito. Iya kining gidala sa

manambalay nga si Ingko Maeng. Bisan unsa na ang gihimong pagpanambal sa maong tigulang kang Angelito. Tagaan na man niya kini ug pinasahing tubig, dinukdok nga dahon-dahon sinagulan sa lana sa sawa, ug paasohan pa gyud. Gabalik-balik na sila sa ilang Ingko Maeng apan nagkahigos gyud si Angelito.

Bisan sa kasalbahis ni Angelito sa paminaw ni Mariana, daw gitugkan siya'g konsensya sa paghandum nga mawala na kini sa iyang kinabuhi. Apan sa iyang hunahuna, di na siya maguol kun ugaling motaliwan na gyud si Angelito kay hagbay rang namatay ang iyang pagbati niini. Bisan pa man niana, gibuhat ni Mariana ang angayang buhaton sa usa ka asawa ngadto sa iyang bana nga masakiton.

Misamot ang kahago ni Mariana kay gawas mga mo-atiman pa siya ni Angelito, mangita pa sab siya ug pagkaon alang sa iyang tulo ka mga anak. Kun mawala siya kadyot sa payag, magduro ug singgit si Angelito kay daghan sakit nga gibati sa iyang lawas. Magpahaplas kini o magpahapyod sa banhod nga kilid ug tiil. Sunod-sunod ang pagka-bilar niya kay magpuli-puli ug paatiman iyang gagmay nga mga anak ug si Angelito nga niwang na kaayo, nanglawom ang mga mata ug nangluspapad. Gusto pod bitaw unta niyang dad-on sa tambalanan sa lungsod si Angelito, apan wa man sad siya'y magamit nga salapi aron nga matan-aw ug doktor ang iyang bana.

Ug nianang pagka-kaadlawon mitakig ug maayo si Angelito, kusog ang iyang pagkurog, galisod ug ginhawa. Nataranta pag-ayo si Mariana ug kusog siyang midagan paingon sa payag sa iyang Tay Julio didto sa pikas uma. Gasinggaak ang iyang tingog panangpit sa tigulang niyang amahan. Nagpakitabang siya niini.

Maoy ilang naabtan sa payag nga nagtuay na ang liog ni Angelito. Ang ilang mga anak nagdurog tiyabaw kay nahadlok. Sa iyang nakita nga hitsura ni Angelito, gibati niya ang gamay'ng kusi sa iyang dughan, ingon hulip sa liboang punyal nga nagtaop sa iyang dughan niadtong baskog pa si Angelito ug mag-sige'g pamoyboy niya. Dayun, mitikubo siya ug kalmado nga gipahimutang sa banig ang bag-ohay pang nabugtoan sa ginhawa niyang bana.

Samtang gasud-ong sa gihayang lawas ni Angelito, gusto ni Mariana nga mohilak apan igo lang mohalang ang iyang mata ug mawala ang daw alisngaw nga luha. Bisan pa man nga gahuot ang iyang dughan sa di masabtang pagbati, idlas nang moduol kaniya ang kaguol alang sa pagkamatay ni Angelito. Wa niya gibati ang kamingaw o kawili niini. Mao'y iyang makita ang iyang pag-antos kauban ni Mio didto sa katunggan, didto sa bisan asa sila mapdapad aron mangita ug pagkaon. Mao'y iyang madungog ang mga singka ug pamoyboy ni Angelito. Mao'y iyang masimhot ang bino sa gininhawa niini. Mao'y iyang mabatian ang kahapdos ug kakutoy sa tiyan niadtong gahulat pa lang siya nga mouli si Angelito aron unta makakaon siya ug ang ilang mga anak. Tataw pa sa iyang panumduman ang pagngaab ni Mio sa dihang mihagtik ang iyang bagol-bagol nga naigo sa giitsang sartin ni Angelito pagkakita nga linapwahang dahon lang sa kamote ang naa sa lamesa.

Niabot ang mga ginikanan ni Angelito gikan sa pikas baryo. Nagsinda'n ug hilak ang iyang inahan nga si Nay Asyon padulong sa payag nila ni Angelito. Nagpaguol-guol si Mariana, iyang giduko

ang iyang ulo ug dayong lugod-lugod sa iyang mga mata aron unta moagas ang nahibiling mga luha. Apan wa gyud bisa'g gamay. Maulaw siyang mahibaw-an nga wa makahilak. Milipot siya sa luyo sa ilang payag ug mikuha'g duha ka pulang mga sili. Iya kining gihinay-hinay ug pusa sa iyang mga palad ug gipahiran ang iyang mata. Tungod sa kahalang, naglugmaw ang dagko kaayong luha ni Mariana. Nagkadipo-dipo siya'g pangita ug itrapo sa halang kaayo niyang mga mata.

Nagkugos si Nay Asyon kang Gerlyn ug kusog nga mingaab. Tungod kay nahadlok si Gerlyn sa tingog sa iyang Lola, mihilak, miduol ug mikapyot kini kang Mariana. Gikugos ni Mariana ang iyang anak ug gipahiran ang luha sa bata. Apan kalit kini nga misiyagit ug kusog dalang kisi-kisi. Kakataw-unon dili si Mariana. Ug sa kusog nga paghilak, giduyogan niya ang iyang anak tungod sa kahalang sa sili nga napahid sa ilang mga mata.